

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII FILOLOGICE

Cotidiene bilingve germano-române în Bucovina (1938-1940).

Traducere, cenzură și compromis politico-lingvistic

Rezumatul tezei de doctorat

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:

Prof. univ. dr. Corbea-Hoișie Andrei

DOCTORAND:

Stolnicu A. Andrei-Bogdan

IAȘI

2022

ANUNȚ

La data de 24.09.2022, ora 12, în sala III 11 (Amfiteatrul „A. Philippide”), domnul Stolnicu A. Andrei-Bogdan va susține, în ședință publică, teza de doctorat cu titlul “COTIDIENE BILINGVE GERMANO-ROMÂNE ÎN BUCOVINA (1938-1940). TRADUCERE, CENZURĂ ȘI COMPROMIS POLITICO-LINGVISTIC”, în vederea obținerii titlului științific de doctor în domeniul Filologie.

Comisia de doctorat are următoarea componență:

Președinte

Prof. univ. dr. Eugen MUNTEANU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Conducător de doctorat

Prof. univ. dr. Andrei CORBEA-HOIȘIE, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Referenți

Conf. univ. dr. Ion LIHACIU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Prof. univ. dr. Rudolf GRÄF, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca

CS I dr. Alexander RUBEL, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Teza poate fi consultată la Biblioteca Facultății de Litere.

CUPRINS

1. Introducere	4
1.1. Tematica, motivația și obiectivele cercetării.....	4
1.2. Corpusul cercetării, stadiul cercetării și burse de cercetare.....	10
1.3. Structură.....	12
2. Contextul istoric	15
2.1. Naționalismul și extremismul în ascensiune.....	16
2.1.1. Naționalismul la guvernare.....	22
2.2. Politica de „românizare” și efectele sale asupra minorităților etnice.....	28
2.2.1.„Românizarea” în faza agresivă: soluționarea „problemei evreiești”.....	35
2.3. Statutul presei și cenzura în Bucovina: reglementări ante- și postbelice.....	47
3. Presa de limbă germană din Bucovina interbelică	58
3.1. <i>Czernowitzer Allgemeine Zeitung (CzAZ)</i>	66
3.1.1. Profilul editorial.....	66
3.1.2. Schimbări în formula editorială: 1938-1940.....	68
3.1.2.1. Rubricile CzAZ și conținutul editorial bilingv.....	76
3.1.2.1.1. Teme de interes în abordare bilingvă.....	86
3.1.3. Accente editoriale.....	99
3.1.4. Concluzii.....	120
3.2. <i>Czernowitzer Morgenblatt (CzMB)</i>	121
3.2.1. Profilul editorial.....	121
3.2.2. Schimbări în formula editorială: 1938-1940.....	123
3.2.2.1. Rubricile CzMB și conținutul editorial bilingv.....	132

3.2.2.1.1. Teme de interes în abordare bilingvă.....	140
3.2.3. Accente editoriale: Sionismul în paginile <i>CzMB</i>	150
3.3. Situația politică a minorității germane din Bucovina în perioada interbelică.....	158
3.4. <i>Czernowitzer Deutsche Tagespost (CDtTgp)</i>	164
3.4.1. Profilul editorial al unui ziar de partid.....	164
3.4.1.1. Rubricile <i>CDtTgp</i> și conținutul editorial.....	168
3.4.2. Accente editoriale: Național-socialismul în paginile <i>CDtTgp</i>	172
3.4.2.1. <i>CDtTgp</i> și „problema evreiască”.....	174
3.4.2.2. <i>CDtTgp</i> și drepturile minorității germane.....	179
3.4.2.3. Propaganda nazistă în paginile <i>CDtTgp</i>	183
4. Concluzii	191
5. Bibliografie	195
5.1. Bibliografie primară.....	195
5.2. Bibliografie secundară.....	196
5.2.1. Pentru tema „Jurnalism și cenzura presei”.....	196
5.2.2. Pentru tema „Presa din Bucovina”.....	197
5.2.3. Pentru tema „Minoritățile naționale din Bucovina”.....	199
5.2.4. Pentru tema „Sociologie și politică”.....	202
5.2.5. Resurse digitale.....	204
5.2.6. Alte resurse.....	204

Anexă: Numere reprezentative ale cotidieneleor *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, *Czernowitzer Morgenblatt* și *Czernowitzer Deutsche Tagespost* din perioada 1938-1940.

REZUMATUL TEZEI

Bogăția peisajului publicistic bucovinean, de dinainte și de după Marea Unire de la 1918, așa cum a fost ilustrată în studiile literare și culturale¹, pe care le-au dedicat alți cercetători, a stimulat interesul nostru de cercetare pentru presa de limbă germană din Bucovina, a minorităților. După cum este prezentat în cadrul acestor studii, în perioada 1848-1940, presa de limbă germană cunoaște o dezvoltare impresionantă, bilanțul publicațiilor apărute în această provincie – de la primele calendare și până la cotidienele redactate după cele mai noi tehnici ale vremii – fiind de aproximativ 370 de publicații. Dar cum s-ar explica un asemenea adevărat fenomen?

Conform aprecierii multor cercetători, datorită poziției sale geografice speciale, Bucovina a reprezentat o regiune de interferențe culturale multiple, fiind situată la confluența Orientului cu Occidentul. Prin apartenența la zone geografice și culturale diferite, dar și prin schimbarea frecventă a națiunii dominante, teritoriul Bucovinei a avut, de-a lungul istoriei, un destin aparte, dar și o structură etnică specifică, mult mai dinamică. De aceea, includerea acestei provincii istorice în

¹ În acest sens, trebuie amintite lucrările „Presselandschaft in der Bukowina und den Nachbarregionen. Akteure – Inhalte – Ereignisse (1900-1945)” realizată de Markus Winkler și „Zeitungsstadt Czernowitz: Studien zur Geschichte der deutschsprachigen Presse der Bukowina (1848-1940)” sub coordonarea profesorilor Andrei Corbea-Hoișie, Ion Lihaciu și Markus Winkler, alături de monografiile Ioanei Rostoș „Czernowitzer Morgenblatt. Eine Monographie” și a lui Markus Winkler „Jüdische Identitäten im kommunikativen Raum: Presse, Sprache und Theater in Czernowitz bis 1923”.

Imperiul Austro-Ungar, în perioada 1775-1918, a însemnat o redefinire a sa nu doar ca zonă de confluență între Orient și Occident, ci și ca un spațiu multiethnic intrat în „zona de influență” a culturii central-europene, chiar parte a acesteia. În volumul „Mitteleuropa periferiilor”, Cornel Ungureanu amintește faptul că „existența unui centru cultural și geopolitic comun tuturor culturilor din estul Europei, anume Viena imperială, a modificat profund geografia istorică și spirituală a provinciilor sale, inclusiv a Bucovinei”². În acest mod se și explică bogăția și diversitatea peisajului publicistic bucovinean, multiethnic și multicultural, din care istoria consemnează un număr neobișnuit de mare de publicații, în comparație cu celelalte provincii românești.

În cadrul acestui peisaj complex, presa de limbă germană era dominantă ca pondere față de celelalte publicații care apăreau în limbile minorităților bucovinene, iar aceasta se explică prin faptul că, până în momentul destrămării Imperiului habsburgic în anul 1918, limba germană a avut statutul de *lingua franca* a burgheziei, funcționarilor și intelectualității bucovinene, de diverse etnii, categorii sociale din rândurile cărora au apărut cele mai multe inițiative publicistice și care, în același timp, constituiau publicul cititor de presă. Ca centru al acestei provincii în care au apărut toate aceste publicații, Cernăuți a fost un oraș, în care, spre exemplu, la începutul perioadei interbelice, „limba germană era vorbită atât de

² Cornel Ungureanu: *Mitteleuropa periferiilor*, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 34.

populația evreiască, care alcătuia 30% din populația orașului, cât și de populația de origine germană, care reprezenta doar 15%”³. Momentul unirii Bucovinei la Regatul României, la 15/28 noiembrie 1918, nu a modificat peisajul presei de limbă germană din Bucovina, având în vedere că, spre exemplu, numai în anul 1935 apăreau la Cernăuți 11 ziare în limba germană, dintre care doar unul aparținea minorității germane – „Czernowitzer Deutsche Tagespost”⁴.

Într-o lucrare mai veche a lui Erich Prokopowitsch, „Die Entwicklung des Pressewesens in der Bukowina” – care venea în completarea unui studiu important al lui Elias Weinstein⁵ despre istoria presei bucovinene evreiești antebelice – se preciza faptul că, dintre cele aproximativ 50 de publicații de limbă germană din perioada interbelică analizate, 10 dintre ele au apărut cu ajutorul intelectualității evreiești germanofone. În continuarea acestor studii, lucrarea noastră își propune să aprofundeze o pagină din istoria presei de limbă germană din Bucovina, din perioada 1938-1940, practic ultima din existența ei.

Tema lucrării „Cotidiene bilingve germano-române în Bucovina (1938-1940). Traducere, cenzură și compromis politico-lingvistic” se încadrează într-o direcție de cercetare relativ nouă privind peisajul publicistic din Bucovina

³ Markus Winkler: „Presselandschaft in der Bukowina und den Nachbarregionen. Akteure – Inhalte – Ereignisse (1900-1945)”, München, IKGS Verlag, 2011, p. 40.

⁴ *Ibidem*, p. 41.

⁵ Elias Weinstein: *Juden im Pressewesen der Bukowina*. În: Hugo Gold: *Geschichte der Juden in der Bukowina. Ein Sammelwerk*. Band I-II, Tel-Aviv, Verlag Olamenu, 1958-1962, p. 64.

interbelică, iar studiul de față și-a propus o reconstituire din perspectivă politico-istorică a momentului în care trei cotidiene reprezentative pentru presa cernăuțeană interbelică, „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” (1903-1940), „Czernowitzer Morgenblatt” (1918-1940) și „Czernowitzer Deutsche Tagespost” (1924-1940), au intrat sub regimul impus al „bilingvismului”.

Prin analiza comparativă a conținutului editorial bilingv al celor trei ziare amintite mai sus, ne-am propus să ilustrăm temele și conceptele pe care le-am pus în discuție de-a lungul acestui demers: bilingvismul publicistic ca parte a procesului de „românizare” din Bucovina interbelică, dar și mecanismele de cenzură, care l-au însoțit, concepte cărora le-au fost dedicate subcapitole speciale în corpul lucrării.

Lucrarea „Cotidiene bilingve germano-române în Bucovina (1938-1940). Traducere, cenzură și compromis politico-lingvistic” a fost structurată în două mari secțiuni, cuprinzând mai multe capitole și subcapitole.

În prima parte a monografiei a fost conturat cadrul istoric în care au funcționat principalele cotidiene de limbă germană din Bucovina interbelică, urmărind evoluția evenimentelor de pe scena politică românească, de la ascensiunea curenților și partidelor naționaliste și extremiste din perioada 1930-1940, instaurarea dictaturii regale a lui Carol al II-lea, adoptarea unei noi legi a

presei, măsurile de cenzură luate de guvernele din intervalul 1938-1940. Ca reper istoric inițial al demersului nostru, am ales anul 1937, atunci când, în plan politic, după alegerile parlamentare din luna decembrie, regele Carol al II-lea încredințează formarea guvernului Partidului Național-Creștin, formațiune condusă de A. C. Cuza și de Octavian Goga⁶, un partid naționalist, cu o orientare vădit antisemită, printre ale cărui prime măsuri a fost și aceea de suspendare a publicațiilor învinuite de a fi controlate financiar și redacțional de evrei, ceea ce anunța deja o schimbare în statutul presei minorităților în noul regim. Interzicerea acestor publicații⁷, la 30 decembrie 1937, și, mai apoi, reparația acestora, la 24 februarie 1938, au marcat momentul de inflexiune în care decizia politică a impus bilingvismul ca formulă editorială în cazul cotidieneleor de limbă germană „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” și „Czernowitzer Morgenblatt”. În acest context de schimbare evidentă a atitudinii autorității față de presa minorităților, se remarcă, prin contrast, statutul privilegiat de care s-a bucurat presa etnicilor germani, așa cum este cazul lui „Czernowitzer Deutsche Tagespost”, cu apariție neîntreruptă și căruia nu i s-a impus bilingvismul.

⁶ Gabriel Constantinescu: *Evreii în România (secolele XVI-XX)*, Alba Iulia-Paris, Editura Fronde, 2000, p. 151.

⁷ Printre publicațiile suspendate s-au numărat „Extrablatt”, „Abendblatt”, „Tagblatt”, „Ostjüdische Zeitung”, „Vorwärts”, „Czernowitzer Blätter”, „Revue der Woche”, „Bukowiner Volkszeitung. A se vedea, DtTgp, 06.01.1938, Nr. 4142, p. 6.

În partea a doua a tezei am întocmit trei mini-monografii ale ziarelor care fac obiectul studiului nostru, realizate din perspectiva profilului lor editorial, urmărind atât elementele formale (de exemplu, rubricația și paginația), cât și cele de conținut, pentru a reliefa evoluția lor în contextul politic al perioadei interbelice. Astfel, în capitole separate, dedicate fiecărui ziar, am urmărit modul în care cotidienele cernăuțene de limbă germană au adoptat formula bilingvă în paginile lor. Demersul nostru a urmărit, mai apoi, modul în care conținuturile editoriale bilingve au tratat principalele subiecte de pe agenda publică locală și centrală, cu accentele editoriale specifice fiecărui cotidian în parte. Un subcapitol special a constat în identificarea articolelor de evidentă poziționare ideologică, chiar propagandistică în anumite cazuri, prezente, în proporții diferite, în ziarele „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, „Czernowitzer Morgenblatt” și „Czernowitzer Deutsche Tagespost”.

Ultima parte a lucrării a reunit concluziile cercetării, prin care am dorit să reluăm și să accentuăm principalele repere istorice ale perioadei de referință 1938-1940 și să determinăm poziția publicațiilor de limbă germană în contextul mai larg al publicisticii românești. Pentru a avea o perspectivă publicațiilor de limbă germană din Cernăuți, va fi alcătuită o anexă care va cuprinde numerele reprezentative ale ziarelor „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, „Czernowitzer

Deutsche Tagespost” și „Czernowitzer Morgenblatt” din intervalul de analiză 1938-1940.

În urma analizei temei, am putut constata faptul că presa de limbă germană din Bucovina (mai ales presa considerată evreiască de limbă germană) a suferit schimbări importante pe fundalul ascensiunii curentelor naționaliste și antisemite românești din anii 1930, impulsionate fiind de ideologia național-socialistă difuzată prin canale specifice de către Reich-ul german.

Mini-monografiile celor trei gazete au avut scopul de a ilustra atât principalele curente ideologice care s-au manifestat în societatea românească a anilor 1930-1940, reflectate în diverse articole din paginile lor, cât și modul în care aceste ideologii au influențat peisajul publicistic românesc. Ideologia naționalistă, în forma pe care a îmbrăcat-o în perioada anilor 1930, uneori cu accente extremiste, a generat o politică de „românizare”, restrictivă la adresa minorităților etnice, ceea ce, în cazul publicațiilor liberale, a avut urmări profunde, punând în pericol, la un moment dat, însăși existența lor, la începutul anului 1938. În consecință, soluția lor de supraviețuire a fost aceea de a-și adapta atât formula de apariție editorială, cât și o parte din conținuturile editoriale, răspunzând astfel cerințelor autorităților române de a se conforma politicii de „românizare”, „politico-lingvistică”. De remarcat este și faptul că aparițiile lor, în perioada 1938-

1940, au fost supuse practic unui duble cenzuri: aceea care se aplica în cazul tuturor publicațiilor vremii, cât și cea indusă tocmai de politica de „românizare”.

Pe de altă parte, ideologia național-socialistă germană, care și-a găsit un suport în facțiunile naționalist-extremiste din România, este bine ilustrată în paginile celui de-al treilea ziar care a făcut obiectul studiului nostru, „Czernowitzer Deutsche Tagespost”. După cum o demonstrează însăși evoluția acestui ziar în perioada 1938-1940, statutul privilegiat de care s-a bucurat între celelalte publicații ale minorităților s-a datorat tocmai apropierii sale de această ideologie, cu o tot mai mare susținere din partea cercurilor de putere de la București. Practic, evoluția sa, în această perioadă, a urmat alte coordonate decât cele ale publicațiilor liberale evreiești: nu doar că apariția sa nu a fost condiționată de adoptarea formulei bilingve, ba mai mult, a avut o deplină libertate în a propaga doctrina nazistă prin paginile sale, devenind astfel principala sa platformă de difuzare în Bucovina.

Conținuturile publicațiilor de limbă germană, „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” și „Czernowitzer Morgenblatt”, ne-au demonstrat faptul că bilingvismul interbelic românesc a avut o tentă politică evidentă, deoarece, cu toate că aceste ziare considerate a fi sub control evreiesc și-au menținut structura editorială de dinaintea suspendării, la finalul lunii decembrie 1937, noua formula bilingvă, în care acestea apăreau, la sfârșitul lunii februarie 1938, presupunând existența unei

rubricății și în limba română, folosită, de regulă, ca platformă impusă de difuzare a activității regelui Carol al II-lea și a cercurilor politice din țară, precum și a principalelor subiecte dezbătute în societatea românească: retragerea cetățeniei evreilor, ca parte a procesului de „românizare”, statutul presei minorităților și reglementările cu privire la noua structură administrativă a statului român.

Analiza comparativă a ziarelor evreiești, liberal-burgheze, „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” și „Czernowitzer Morgenblatt” și a cotidianului etnicilor germani, „Czernowitzer Deutsche Tagespost”, dar și datele de context istoric, prezentate pe larg în capitolul II, ne-au condus la convingerea că bilingvismul a avut un caracter impus, relevat de faptul că, în proporție covârșitoare, articolele publicate în limbile germană și română tratează teme impuse de agenda publică oficială, legi, ordonanțe, decrete, anunțuri ale autorităților locale și centrale, publicate ca atare sau însoțite de comentarii, prin aceasta, autoritățile subordonând, cel puțin în parte, politicile editoriale ale acestora.

În ciuda vicisitudinilor vremii, cauzate de schimbările profunde din arena politică românească, publicațiile de limbă germană „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” și „Czernowitzer Morgenblatt”, suspendate în perioada de referință 1938-1940, și-au menținut, după reparația lor la data de 24 februarie 1938, caracterul liberal. În ceea ce privește „Czernowitzer Deutsche Tagespost” acesta și-a păstrat

statutul de ziar național-german, aflându-se, în contextul ascensiunii partidelor naționaliste românești și a influenței tot mai accentuate a ideologiei naziste, pe o poziție privilegiată în cadrul arealului publicistic bucovinean.

Spre lauda lor, chiar în condițiile vitrege ale vremii, „Czernowitzer Allgemeine Zeitung” și „Czernowitzer Morgenblatt” au reușit prin politica lor editorială să rămână fidele principiilor liberale, de reflectare a problematicii comunităților etnice bucovinene. Un caz aparte l-a constituit ziarul de limbă germană „Czernowitzer Deutsche Tagespost”, care prin întreaga sa politică editorială s-a poziționat ferm în postura de organ de propagandă nazistă. Analizând colecțiile celor trei cotidiene, am reușit practic să reconstituim o imagine a confruntărilor ideologice care s-au manifestat în societatea multiethnică a Bucovinei din anii '30 ai secolului trecut, așa cum s-a reflectat ea în paginile lor. Dispariția lor la data de 28 iunie 1940 a reprezentat sfârșitul unui capitol semnificativ din istoria presei românești de limbă germană.

Bibliografie

Bibliografie primară

Czernowitzer Allgemeine Zeitung

Biblioteca Centrală Universitară, Iași: Nr. 9822–9891, 9892–9966, 9967–10067, 10165–10263, 10264–10361.

Biblioteca Centrală Universitară, Cluj-Napoca: Nr. 9822–10067.

Czernowitzer Deutsche Tagespost

Biblioteca Centrală Universitară, Iași: Nr. 4188–4235, 4236–4283, 4284–4335, 4336–4381, 4383–4386, 4387–4410, 4412–4430, 4432–4436, 4437–4482, 4483–4583, 4534–4580.

Biblioteca Centrală Universitară, Cluj-Napoca: Nr. 4139–4436, 4437–4733, 4734–4875.

Czernowitzer Morgenblatt

Biblioteca Centrală Universitară, Iași: Nr. 6191–6195, 6197–6221, 6223–6248, 6260–6279, 6281–6291, 6293–6296, 6298–6302, 6304–6308, 6310–6329, 6331–6342.

Biblioteca Centrală Universitară, Cluj-Napoca: Nr. 5800–6046, 6047–6342, 6343–6459, 6461–6462, 6464, 6466–6484.

Bibliografie secundară

A. Pentru tema „Jurnalism și cenzura presei”

Bauer, Helmut: Die Presse und die öffentliche Meinung, Günter Olzog Verlag, München/Wien 1965.

Blöbaum, Bernd; Neuhaus, Stefan: Literatur und Journalismus. Theorie, Kontexte, Fallstudien, Westdeutscher Verlag, Wiesbaden 2003.

Czajka, Dieter: Pressefreiheit und „öffentliche Aufgabe“ der Presse, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart 1968.

Haacke, Wilmont: Handbuch des Feuilletons. Band II, Verlag Lechte, Emsdetten (Westf.) 1952.

Haacke, Wilmont: Publizistik. Elemente und Probleme, Stamm-Verlag, Essen 1962.

Heide, Walther (Hrsg.): Handbuch der deutschsprachigen Zeitungen im Ausland, Walter de Gruyter Verlag, Berlin 1935.

Hohendahl, Peter Uwe (Hrsg.): Öffentlichkeit. Geschichte eines kritischen Begriffs, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart/Weimar 2000.

Iorga, Nicolae: Cuvinte adevărate, Editura Minerva, București, 1904.

Jones, Derek (ed.): Censorship. A world Encyclopedia. Vol 1. A-D., Dearborn Publishers, London & Chicago, Fitzroy, 2001.

Lăcustă, Ioan: Cenzura veghează. Registrul cenzurii 1937-1938, Curtea Veche, București, 2007.

Lüger, Heinz-Helmut: Pressesprache, Max Niemayer Verlag, Tübingen 1983.

Petcu, Marian: Istoria presei române, Editura Tritonic, București, 2002.

Rumpler, Helmut; Urbanitsch, Peter: Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band VIII: Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft, 2. Teilband: Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2006.

Witstock, Joachim; Sienerth, Stefan: Die rumäniendeutsche Literatur in den Jahren 1918-1944, Kriterion Verlag, Bukarest 1992.

Zach, Krista, Zach, Cornelius R. (Hrsg.): Modernisierung auf Raten in Rumänien. Anspruch, Umsetzung, Wirkung, IKGS Verlag, München 2004.

Zimmermann, Clemens (Hg.): Politischer Journalismus, Öffentlichkeiten und Medien im 19. und 20. Jahrhundert, Jan Thorbecke Verlag, Ostfildern 2006.

B. Pentru tema „Presa din Bucovina”

Astner, Michael: Die Czernowitzer Presse aus der Spiegelsicht der Exilrezeption (1933-1940). In: Corbea-Hoișie, Andrei; Astner, Michael (Hrsg.): Kulturlandschaft

Bukowina. Studien zur deutschsprachigen Literatur des Buchenlandes nach 1918, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Band V, Iași 1990.

Corbea-Hoișie, Andrei; Lihaciu, Ion; Rubel Alexander (Hrsg.): Deutschsprachige Öffentlichkeit und Presse in Mittelost- und Südosteuropa (1848-1948), Vol. XII, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”/Hartung-Gorre Verlag, Iași/Konstanz 2008.

Corbea-Hoișie, Andrei: Politik, Presse und Literatur in Czernowitz 1890-1940. Kulturgeschichtliche und imagologische Studien, Stauffenburg Verlag, Tübingen 2013.

Corbea-Hoișie, Andrei; Lihaciu, Ion; Winkler, Markus (ed.): Prolegomene la un dicționar al presei de limbă germană din Bucovina istorică (1848-1940), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012.

Corbea-Hoișie, Andrei; Lihaciu, Ion; Winkler, Markus (Hrsg.): Zeitungsstadt Czernowitz. Studien zur Geschichte der deutschsprachigen Presse der Bukowina (1848-1940), Parthenon Verlag, Kaiserslautern und Mehlingen 2014.

Eisenburger, Edurad, Kroner, Michael: Die Zeit in der Zeitung. Beiträge zur rumäniendeutschen politischen Publizistik, Editura Dacia, Cluj-Napoca 1977.

Marten-Finnis, Susanne; Jastal, Katarzyna: Presse und Literatur in Czernowitz: Vom kolonialen Diskurs zum eigenständigen Feld der kulturellen Produktion. Eine

Forschungsskizze. In: Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur, 28. Band, Ausgabe 1, 2003.

Rostoș, Ioana: Alfred Margul-Sperber als Mitarbeiter am Czernowitzer Morgenblatt, Editura Universitatii din Suceava, Suceava 2006.

Rostoș, Ioana: Czernowitzer Morgenblatt. Eine Monographie, Editura Universității din Suceava, Suceava 2008.

Schönborn, Sibylle (Hrsg.): Grenzdiskurse. Zeitungen deutschsprachiger Minderheiten und ihr Feuilleton in Mitteleuropa bis 1939, Klartext Verlag, Essen 2009.

Skrehunetz-Hillebrand, Bruno: Universitätschronik aus der Kellerperspektive. In: Wagner, Rudolf (Hrsg.): Alma Mater Francisco Josephina. Die deutschsprachige Nationalitäten-Universität in Czernowitz. Festschrift zum 100. Jahrestag ihrer Eröffnung 1875, Verlag Hans Meschendorfer, München 1979.

Weinstein, Elias: Juden im Pressewesen der Bukowina. In: Gold, Hugo (Hrsg.): Geschichte der Juden in der Bukowina. Ein Sammelwerk. Band I, Verlag Olamenu, Tel-Aviv 1958.

Stana Desa, Ileana: Publicațiile periodice românești, Tom IV, 1925-1930, Editura Academiei Române, București, 2003.

Winkler, Markus (Hrsg.): Presselandschaft in der Bukowina und den Nachbarregionen. Akteure – Inhalte – Ereignisse (1900-1945), IKGS Verlag, München 2011.

C. Pentru tema „Minoritățile naționale din Bucovina”

Ancel, Jean: Contribuții la Istoria României. Problema evreiască. Vol. I: 1933-1944, Editura Hasefer, București, 2001.

Böhm, Johann: Die Deutschen in Rumänien und das Dritte Reich (1933-1940), Peter Lang, Frankfurt am Main 1999.

Ciobanu, Vasile: Identitatea culturală a germanilor din România în perioada interbelică, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București, 2013.

Constantinescu, Gabriel: Evreii în România (secolele XVI-XX), Editura Fronde, Alba Iulia-Paris, 2000.

Corbea-Hoisie, Andrei (Hrsg.): Czernowitz. Jüdisches Städtebild. Jüdischer Verlag im Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1998.

Corbea-Hoișie, Andrei: Czernowitzer Geschichten: über eine städtische Kultur in Mitteleuropa, Böhlau Verlag, Wien 2003.

Corbea-Hoișie, Andrei: Die Czernowitzer Gemeinschaft (1928-1930). Zur Bestandaufnahme des „kulturellen Feldes“ deutscher Sprache in der Bukowina der

Zwischenkriegszeit. In: Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte, J.B. Metzler, 79. Band, Ausgabe 4, Jahr 12/2005.

Corbea-Hoişie, Andrei: Im „Besitz des Propagandaministeriums“. „Czernowitzer Deutsche Tagespost“ im Jahr 1937. In: [Me–dok] Media–History–Communication, An XIV, Nr. 4 (2019).

Glass, Hildrun: Zerbrochene Nachbarschaft. Das deutsch-jüdische Verhältnis in Rumänien (1918-1938), R. Oldenbourg Verlag, München 1996.

Gold, Hugo (Hrsg.): Geschichte der Juden in der Bukowina. Ein Sammelwerk. Band I-II, Verlag Olamenu, Tel-Aviv 1958-1962.

Hausleitner, Mariana: Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Großrumäniens 1918-1944, R. Oldenbourg Verlag, München 2001.

Helmut Braun (Hrsg.): Czernowitz. Die Geschichte einer untergegangenen Kulturmetropole, Christoph Links Verlag, Berlin 2006.

Heppner, Harald (Hrsg.): Czernowitz. Die Geschichte einer ungewöhnlichen Stadt, Böhlau Verlag, Wien 2000.

Honigsman, Jakob: Juden in der Westukraine. Jüdisches Leben und Leiden in Ostgalizien, Wolhynien, der Bukowina und Transkarpatien 1933-1945, Hartung-Gorre Verlag, Konstanz 2001.

Hrenciuc; Daniel: Dilemele conviețuirii: evreii în Bucovina (1774-1947), Editia a II-a, Editura Pim, Iași, 2013.

Kolar, Othmar: Rumänien und seine nationalen Minderheiten 1918 bis heute, Böhlau Verlag, Wien 1997.

Miege, Wolfgang: Das Dritte Reich und die Deutsche Volksgruppe in Rumänien 1933-1938. Ein Beitrag zur nationalsozialistischen Volkstumspolitik, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 1972.

Panu, Mihai A.: Außenpolitik und Propaganda. Die deutsche diplomatische Vertretung in Rumänien (1933-1944). In: Holocaust. Study and research, vol. V, nr. 1(6)/2013.

Pollack, Martin: Mythos Czernowitz. Eine Stadt im Spiegel ihrer Nationalitäten, Verlag von dem Deutschen Kulturforum östliches Europa e.V., Potsdam 2008.

Popovici, Victoria; Dahmen, Wolfgang; Kramer, Johannes (Hrsg.): Gelebte Multikulturalität. Czernowitz und die Bukowina, Peter Lang, Frankfurt am Main 2010.

Prokopowitsch, Erich: Die rumänische Nationalbewegung in der Bukowina und der Dako-Romanismus. Ein Beitrag zur Geschichte des Nationalitätenkampfes in Österreich-Ungarn, Böhlau Verlag, Graz/Köln 1965.

Scharr, Kurt: Die Bukowina: Erkundungen einer Kulturlandschaft – eine Reiseführer, Böhlau Verlag, Wien 2007.

Turczynski, Emanuel: Geschichte der Bukowina in der Neuzeit. Zur Sozial- und Kulturgeschichte einer mitteleuropäisch geprägten Landschaft, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1993.

Vago, Bela; Mosse, George L. (Ed.): Jews and non-jews in eastern Europe 1918-1945. John Wiley & Sons, New York/Toronto 1974.

Yavetz, Zvi: Erinnerungen an Czernowitz: wo Menschen und Bücher lebten, Verlag C.H. Beck, München 2007.

D. Pentru tema „Sociologie și politică”

Alter, Peter (Hrsg.): Nationalismus. Dokumente zur Geschichte und Gegenwart eines Phänomens, Piper Verlag, München/Zürich 1994.

Bourdieu, Pierre: Die feinen Unterschiede. Kritik des gesellschaftlichen Urteilskraft, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1982.

Bourdieu, Pierre; Johnson, Randal (Hrsg.): The field of cultural production. Essays on art and literature, Polity Press, Cambridge 1993.

Csaky, Moritz: Das Gedächtnis der Städte. Kulturelle Verflechtungen – Wien und die urbanen Milieus in Zentraleuropa, Böhlau Verlag, Wien 2010.

Hausleitner, Mariana; Roth, Harald (Hrsg.): Der Einfluss von Faschismus und Nationalsozialismus auf Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa, IKGS Verlag, München 2006.

Hättich, Manfred: Nationalbewußtsein und Staatsbewußtsein in der pluralistischen Gesellschaft, Hase und Koehler Verlag, Mainz 1966.

Heinen, Armin: Die Legion Erzengel Michael in Rumänien. Soziale Bewegung und politische Organisation, R. Oldenbourg Verlag, München 1986.

Hillgruber, Andreas: Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Die deutsch-rumänischen Beziehungen 1938-1944, Franz Steiner Verlag, 2. Auflage, Wiesbaden 1965.

Jurt, Joseph: Das literarische Feld. Das Konzept Pierre Bourdieus in Theorie und Praxis, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995.

Maner, Hans-Christian: Parlamentarismus in Rumänien (1930-1940), Oldenbourg Verlag, München 1997.

Pinto, Louis; Schultheis, Franz (Hrsg.): Streifzüge durch das literarische Feld, Universitätsverlag Konstanz, Konstanz 1997.

Scurtu, Ioan (ed.): Istoria Românilor. Ediția a opta: România întregită (1918-1940), Editura Enciclopedică, București 2003.

Viefhaus, Erwin: Die Minderheitenfrage und die Entstehung der Minderheitenschutzverträge auf der Pariser Friedenskonferenz 1919. Eine Studie

zur Geschichte des Nationalitätenproblems im 19. und 20. Jahrhundert, Holzner Verlag, Würzburg 1960.

Wagner, Rudolf: Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina, Verlag der „Südostdeutsche“, München 1984.

E. Resurse digitale

Portal legislativ: Constituția Regatului României din 27 februarie 1938.

<http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/constitutie/constitutiunea-din-1938.php> (data accesării: 12.08.2019).

F. Alte resurse

Monitorul Oficial: Regatul României, Partea I, Anul CVI, Nr.58.

Monitorul Oficial: Regatul României, Partea I, Anul CVI, Nr.38.

SANIC, fond Ministerul Propagandei Naționale, I. Presa internă, dos. 224.

ANIC, Direcția generală a Poliției (1184), dosar 10.857/1940.

ANIC, Direcția generală a Poliției (2349), dosar 43/1921, f.89.

Cuvântul liber, București, Nr. 33, 20 iunie 1936.

Deutsche Politische Hefte aus Grossrumänien, Nr. 1, 1921.

Porunca Vremii, 2.11.1940.

Universul, 31.12.1937.

Daily Herald, nr. 6831, 06.01.1938.

Timpul, 01.01.1938.

Curentul, 02.01.1938.

Țara Noastră, 06.01.1938.

Universul, 09.01.1938.

Universul, 07.02.1938.